

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

Samu Veronika

**A japán és magyar onomatopoeiák hangzásséma alapú analízise kontrasztív
megközelítésben**

**– különös tekintettel a hangzássémák által leképezett szemantikai
tartományokra –**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Székács Anna PhD, főiskolai tanár

Pécs, 2023

1. Téma indoklása

A japán nyelvet az onomatopoeikus kifejezések szempontjából a világ nyelvei közül a koreai után a leggazdagabbnak tartják számon. A japán nyelvben az onomatopoeikus kifejezések fontos szerepet töltenek be, és a japán nyelv egy olyan kiemelt szegmensét képezik, amely nélkülözhetetlen mind az írott, mind pedig a szóbeli nyelvhasználatban. Használatukkal a beszélőknek lehetősége nyílik az emberi vagy természeti hanghatások pontos rögzítésére, egy-egy cselekvés vagy mozgás minél élethűbb ábrázolására, különböző érzelmek és hangulatok közvetítésére, és mindez nemcsak az informális társalgási nyelvhasználatban fordulhat elő, hanem az élet szinte minden területén. Találkozhatunk velük pl. az újságok hasábjain, reklámszövegekben, szépirodalomban és nem utolsósorban tudományos hangvételi munkákban is. Székácsnál ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: *„A japán nyelvben minden helyzetben, minden korosztálynál jellemző az onomatopoeiák használata. Schourup írja a japán és angol nyelv összehasonlításakor, hogy amennyiben az angol nyelvben betiltanák az onomatopoeiák alkalmazását, a nyelvhasználat nem változna lényegesen, míg ha a japánban, akkor tudományos dolgot is csak igen nagy nehézséggel készítenénk”* (Székács 1994: 58).

A japán idegennyelv-oktatási szakirodalom és a 10 éves japán nyelvtanulók tapasztalatunk is azt mutatja, hogy a japán onomatopoeikus kifejezések megértése/(meg)tanulása felettébb nagy kihívást jelent a japán nyelvtanulók számára. Ez abból ered(het), hogy sok van belőlük, az élet minden területén előfordulnak, de talán leginkább abból, hogy igencsak komplex jelentéssel rendelkeznek. A hangalak és a jelentése közötti szoros kapcsolat mellett nagyon fontos karakterisztikájuk, hogy az őket alkotó egészes hangtani struktúrák általában valamilyen sajátos szerkezeti szabályszerűségeket követnek, ugyanakkor valamiféle jelentéstöbbletet is hordoznak magukban. Ez utóbbiból ered e szavak jelentésbeli komplexitása. A japán nyelvi környezetben szocializálódó személyek mindenféle gondolkodás nélkül felismerik azokat a szavakat, amelyek hangalakjukkal valamilyen mélyebben megbújó jelentésárnyalatokat is közvetítenek, vagy valamilyen sajátos hangulatot teremtenek (Tamori–Schourup 1999). Amit a japán anyanyelvi beszélők beleéreznek egy-egy onomatopoeikus szóba (az anyanyelvük elsajátítása során rögzül bennük), azt a nem japán környezetben nevelkedő személyek, illetve nyelvtanulók nem érzik. Tehát a nyelvtanulók „meg vannak fosztva” attól, hogy egy-egy szó hangalakjából kiérezzék azt, amit az anyanyelvi beszélők számára teljes természetességgel adott, csupán

csak a saját anyanyelvük (onomatopoetikus) eszköztárára hagyatkozhatnak, ami gyakran vakvágányra vezeti őket.

Mindebből kiindulva, úgy gondoljuk, hogy szükség van olyan nyelvészeti kutatásokra és vizsgálatokra, amelyek eredményei segítik a japán nyelvet mint idegen nyelvet oktató nyelvtanárok munkáját, illetve az olyan tudományosan megalapozott oktatási módszerek kidolgozását, amelyek alkalmazásával közelebb hozhatók a japán onomatopoeiák és jelentéseik a japán nyelvtanulókhöz. Jelen disszertációs munka eredményei is ezt a célt szolgálják.

Amennyiben elfogadható, hogy minden jelenség leginkább a másik jelenség felől mutatja magát, hogy a határvonalon történik a legintenzívebben, de éppen itt elemezhető a legpontosabban, úgy kutatásunkat a kontrasztív jellegű elemzésekre alapozzuk. Azt reméljük, hogy ebben a vállalkozásban a japán nyelv onomatopoeiái megmutatják majd magukat, és a magyar nyelv onomatopoeiái által jelzett sáv mentén még inkább felderíthetők lesznek.

2. A kutatás háttere

A nyelvi motiváltságot, illetve a hang(alak)ok szimbolikáját sokféleképpen lehet megközelíteni és kutatni. A hangalak és jelentés közötti közvetlen kapcsolat szubjektív megjelenési formaként is kezelhető, de objektív nyelvi megfigyelések útján is tanulmányozható, univerzális nyelvi elemként, ugyanakkor nyelvspecifikus jelenségként is vizsgálható. Akár nyelveken átívelő, akár egy adott nyelven belüli jelenségként kezeljük, a nyelvi motivált kapcsolatot megragadhatjuk a beszédhangok szintjétől a különböző hangkombinációkból felépülő fonosztémákon át a szavak globális hangzásmintáztatáig.

A hangalaki motiváció (leginkább) az onomatopoetikus szócsoporthoz érhető tetten a jelölt és jelölő közötti szoros kapcsolat eredményeképpen, amiből következik, hogy az őket alkotó hangoknak, illetve hangkapcsolatoknak van valamilyen szimbolikus ereje. Ezt a szimbolikus erőt vannak, akik e szócsoporthoz alkotó hangokban vagy hangkombinációkban keresik (pl. a japán nyelvészek közül: Kindaichi (1978), Hamano (1998), Tamori és Schourup (1999); a magyar szakirodalomban: Domokos (1970), Labádi és Saarinen (1998)), de nagy valószínűséggel ezen nyelvi egységek nem önmagukban fejeznek ki valamilyen jelentést,

illetve teremtenek meg egyfajta motivált kapcsolatot, hanem a szó egészes struktúrája az, amibe beleágyazódnak bizonyos jelentéstartalmak (Fehér 2008: 33-36, Székely 2013: 286).

A japán és magyar onomatopoetikus kifejezésekkel kapcsolatban — de más nyelvek tekintetében is — elmondható, hogy alaktani szempontból elkülönülnek a szókincs többi részétől, és valamilyen nyelvi funkcióval bíró sajátos szerkezeti szabályszerűségeket mutatnak (Akita–Dingemanse 2019, Benő–Szilágyi 2015, Kadooka 2007). A beszélők (éppen) ezeket a sajátos alaktani szabályszerűségeket követő egészes struktúrákat használják fel bizonyos jelentéstartalmak és hangulatok nyelvi realizációjában. Munkánkban ezen nyelvészeti tényekből kiindulva tárgyaljuk a motiváltság témakörét a japán és magyar onomatopoetikus kifejezések *hangzásséma alapú analízisé*n keresztül.

A hangzásséma alapú analízist azért tartjuk a legalkalmasabbnak, mert

(1) Benő- (2013), Szilágyi- (2013, 2015) és Székely-féle (2013, 2015) felfogást követve a nyelvet nem egy zárt, hierarchikusan szerveződő, abszolút jellegű jelentésekkel rendelkező nyelvi elemekből felépülő rendszernek tekintjük — ahogyan azt a strukturalista hagyományban teszik —, hanem egy holisztikus, dinamikus és analógiásan szerveződő struktúrának;

(2) az elmúlt néhány évtized kognitív pszichológiai és neurológiai kutatásai olyan eredményeket mutattak fel, melyek szerint a szavak egészesen tárolódnak a mentális lexikonunkban és használati gyakoriságuk eredményeképp analógiásan szerveződnek, ebből kiindulva feltételezhetően tehát a motiváltságból fakadó jelentéstartományok is a szavak egészes alakjához kapcsolódnak (MacWhinney 2013);

(3) a hagyományos morfológia szegmentálási módszerei nem (minden esetben) alkalmazhatók az onomatopoetikus kifejezések elemzésénél. A japán, de főként a magyar nyelvben vannak olyan onomatopoetikus szavak, amelyek alaktani sajátosságai alapján nem illeszthetők be a hagyományos morfológia által felállított szóképzési kritérium rendszerébe. Szóalaktani szempontból a szóelemek nem határolhatók el élesen, a morfémahatárok felimerésében akadályokba ütköz(het)ünk, vagy éppen a morfoszemantikai transzparencia hiánya az, ami elemzési problémákhoz vezet.

3. Terminológia tisztázása

A hangzásséma fogalma

Kutatásunkban az onomatopoeiák egészes alakjának analízise során a hangzásséma terminust használjuk, amelyet a magyar nyelvészek azon táborától kölcsönöztünk, akik a hagyományos megközelítéstől elrugaszkodva tárgyalják a motiváltság témakörét. A hangzásséma alapú elemzések alapkövének tartjuk elsősorban Szilágyi munkáit (2004, 2013), de kutatásunkhoz nagyban hozzájárultak Benő (2004, 2013) és Székely (2013, 2015) ebben a témakörben született tanulmányai is.

Szilágyi felfogásában a nyelv egy rugalmas rendszer, amelyben az analógia elvén működő mintakövetésből kell kiindulni, ugyanis ez a fajta módszertani eljárás az, ami valódi képet ad(hat) arról, hogy mi emberek a nyelvet mint rendszert, hogyan használjuk a beszéd folyamatok során (Szilágyi 2013: 239). Egy ugyanazon analógiás csoportba tartozó szavak szerkezete között hasonlóságok fedezhetők föl, és ezen hasonlóságok mentén sorolhatók be ún. „sajátos hangzássémákba”. Egy adott szócsoporthoz érvényes hangzásséma fogalma nemcsak az alaki hasonlóságra utal, hanem az alaki hasonlóságból eredő hasonló vagy mondhatnánk közös nyelvi funkcióra is. Ekképpen Szilágyi szerint a hangzásséma mindig a szavak egészes alakjára utaló mintázat, amely nem a szavak szekvenciális elemeire utal, és nem is konkrét szerkezeti komponenseket foglal magában, inkább „csak” szótagszerkezeteket, szókezdeteket, szóvégeket, szótagszámokat, különböző hangkombinációkat stb., vagyis általánosabb szóelemeket, amelyek együttesen valamilyen jelentéstartománnyal korrelálnak (Szilágyi 2013: 242-250).

Benő (2004, 2013) és Székely (2013, 2015) Szilágyihoz hasonlóan értelmezi a hangzásséma fogalmát. Benő munkáiban felhívja a figyelmet annak fontosságára, hogy különbséget kell tenni a hangalak szerkezet és hangzásséma fogalma között, ugyanis amíg az előző egy adott szó ismert elemeinek viszonyhálózatára vonatkozik, addig az utóbbi egy „vázlatos hangképet” foglal magában, amely fonémái nem rendelkeznek azonos jelentőségű szereppel (Benő 2004: 34).

Dolgozatunkban a *hangzásséma* fogalma alatt azokat az onomatopoeiák egészes alakjából eredő *azonos strukturális vonások együttesét* értjük, amelyekhez valamilyen *jelentés(tartomány)* kapcsolódik. A hangzássémák által közvetített jelentéstartományok

állandók, határozottan felismerhetők és kontextusfüggetlenek, amelyek mindig valamilyen hanghatás, mozgással járó cselekvés vagy állapot módozatára vonatkoznak.

Munkánkban a hangzásséma szinonimájaként használjuk a *hangzásmintázat* terminológiát, továbbá a *jelentéstartomány*, a *szemantikai tartomány* és *szemantikai dimenzió* fogalma azonos jelentésben fordul elő.

Kutatásunk tárgyát képező japán és magyar terminológia tisztázása

Az *onomatopoeia* a nyelvészeti szakirodalomban általában a hangutánzó és hangulatfestő szavak együttesét jelölő szó. Például Juhász (1996), Kiss (1974a), Pelczéder (2005) az onomatopoetikus kifejezést a hangutánzó és hangulatfestő szavak összefoglaló kategóriájaként használja, és úgy tartják, hogy az ehhez a csoporthoz tartozó szavak közös jellemzője a nyelvi funkció és hangalak közötti szerves kapcsolat.

Munkánkban az onomatopoetikus kifejezést mi is gyűjtőfogalomként használjuk, amelynek egyik nagy csoportját a hangutánzó szavak, a másik csoportját pedig a hangulatfestő szavak alkotják. A *hangutánzó szavak* olyan szavak, amelyek természeti-, állati- és emberi hangokat, továbbá különböző hangmegnyilvánulásokat, zörejeket hűen reprodukálják, abból a célból, hogy az utánzott jelenséggel kapcsolatos képzetek a hallgatóban megjelenjenek. A szó hangalakja és jelentése szoros, mondhatni, okszerű összefüggést mutat. A *hangulatfestő szavak* pedig nyelvi hangsorral nem hangokat, hanem mozgást vagy állapotot utánoznak. Tehát a hangalak és jelentés kapcsolata nem olyan szoros, mint a hangutánzó szavak esetében (Bárczi 2001: 20, 28).

A japán onomatopoetikus szavakat három nagy kategóriába sorolják: a *giseigok* (擬声語), a *giongok* (擬音語) és a *gitaigok* (擬態語) csoportjába. A *giseigok* csoportjába azok a szavak tartoznak, amelyek az élőlények hangját utánozzák. A *giongok* valójában szorosan a *giseigok* csoportjához tartoznak azzal a különbséggel, hogy ezek a szavak kizárólag az élettelen dolgok, pl. tárgyak, eső, szél stb. hangját adják vissza. A *gitaigok*hoz pedig azok sorolhatók, amelyek élő vagy élettelen dolgok állapotának és mozgásának, valamint a természet változásának és jelenségeinek a megjelenítésére szolgálnak (Tamori–Schourup 1999: 5-6). A magyar nyelvben az első két kategóriát a hangutánzó szavakkal feleltethetjük meg, míg a másodikat a hangulatfestő szavakkal, munkánkban is ekképpen jelennek meg a japán kategóriák.

A japán nyelvészek között vannak olyanok, akik négyes, továbbá ötös felosztásról is beszélnek. Akita (2009) negyedik kategóriaként említi meg a *gijōgokat* (擬情語), amelyek valójában szoros kapcsolatban állnak a gitaigokkal, mivel emberi érzéseket, lelkiállapotot fejeznek ki, Kindaichi (1978) és Masamune (1990) pedig ezen felül egy ötödik csoportot is elkülönít, az élőlények állapotának és mozgásának hangulatát érzékeltető *giyōgok* (擬容語) csoportját.

A japán szakirodalomban is sűrűn találkozni az onomatopoeia, azaz az *onomatope* (オノマトペ) kifejezéssel. Miként a magyar nyelvben az onomatopoeia fogalma a hangutánzó és hangulatfestő szavak gyűjtőfogalmaként jelenik meg, ugyanúgy a japán nyelvészek is (mint pl. Akita (2009), Tamori és Schourup (1999)) az „onomatope” (オノマトペ) kifejezést a *giseigok* (擬声語), a *giongok* (擬音語) és a *gitaigok* (擬態語) gyűjtőfogalmaként használják.

1

Mindkét nyelvben igen nagy százalékban mutatkoznak olyan szavak, amelyek egyszerre sorolhatók be a hangutánzó szavak és a hangulatfestők csoportjába. Dolgozatunkban ezekre a *vegyes csoportba tartozó onomatopoeiák* (vegyes csoportúak) kifejezést használjuk.² A vegyes csoportúakhoz tehát azokat a szavakat soroljuk, amelyek egyszerre hangutánzók és hangulatfestők is, illetve amelyeket a szótár is így tart számon a (japánnál és magyarnál is). A hangutánzók és a hangulatfestők közötti átmeneti sáv meglétének oka abban keresendő, hogy vannak olyan hangutánzó szavak, amelyek jelentésénél a hangjelenség háttérbe szorult, és helyére mozgás- vagy valamilyen állapotbenyomás került, tehát az eredendően hangutánzó jelleghez hangulatfestő jelleg is párosult egyfajta jelentésváltozás eredményeképp. Sz. Bakró-Nagy (1984) is e kettőséget hasonlóképpen jelentésváltozással, azaz jelentéseltolással magyarázza. Nézete szerint a hangutánzók és a hangulatfestők nagy része is ugyanabból az előzményből valók, mindkét esetben a mimézis (a hangok utánzása) a kiinduló pont, azzal a különbséggel, hogy a hangulatfestők eltávolodnak a hangutánzó jellegüktől, úgy, hogy a jelentésük egyes elemei elhalványulnak, vagy ki is esnek, és/vagy újakkal bővülnek. Ugyanakkor kihangsúlyozza azt

¹ Létezik még a fonomíma, fenomíma és a pszichomíma terminológia is. A fonomíma a hangutánzókat jelöli, a fenomíma a hangulatfestőket, a pszichomíma pedig a lelkiállapotra vonatkozó hangulatfestőket foglalja magába (Akita 2016: 2, Cseresnyési 2020: 168).

² Tudomásunk szerint sem a japánban, sem pedig a magyarban nem létezik rájuk külön terminológia.

is, hogy vannak olyan hangulatfestők is, amelyeknek nincs hangutánzó előzményük, ezek a már meglévők mintájára jönnek létre, analógiás képzéssel, a formai jellemzőik által pedig bekerülnek egy meghatározott fogalmi mezőbe (Sz. Bakró-Nagy 1984: 128-129).

4. A kutatás korpusza

A kutatás korpuszát két onomatopoetikus adatbázis képezi.

A japán korpuszunk összeállítását megkönnyítette az a tény, hogy sok japán onomatopoetikus szótár létezik,³ így valójában a korpuszgyűjtés során csak ki kellett választanunk a számunkra legmegfelelőbbet. A kiválasztás során több szempontot is figyelembe vettünk, ezek a következők: (1) mindenképpen egy olyan szótár anyagát használjuk fel, amely szerkesztése szigorú szakmai szempontok alapján valósult meg; (2) ne csak az onomatopoeiák jelentése szerepeljen bennük, hanem jelölve legyen az adott szó onomatopoetikus alcsoportja is (tehát hangutánzók, hangulatfestők vagy a hangutánzó-hangulatfestők csoportjába tartozik-e); (3) a jobb megértést szolgálva tartalmazzon példamondatokat is; (4) terjedelmét tekintve ne térjen el túlságosan a magyar korpuszunkat képező adatmennyiségtől. Az általunk felállított kritériumoknak Atoda Toshiko (阿刀田稔子) és Hoshino Kazuko (星野和子) szótára felelt meg, amely a *擬音語、擬態語 使い方辞典/Giongo, gitaigo tsukaikata jiten/ – Szótár a hangutánzó és hangulatfestő szavakról és használatukról* címet viseli.

A japán korpuszunkat összesen 1642 onomatopoetikus kifejezés képezi.

A magyar korpusz összeállításánál már nem volt ilyen könnyű dolgunk, hiszen – tudomásunk szerint – még senki sem vállalkozott arra, hogy szótár vagy (elérhető-nyilvános) szógyűjtemény formájában összegyűjtse a magyar onomatopoetikus szavakat. Kizárólag a tájnyelvi hangutánzókról készültek gyűjtemények, pontosabban nyelvatlaszok, ezek a következők: a Balogh és Király (1976) szerzőpárostól *Az állathangutánzó igék, hívogatók és*

³ Tudomásunk szerint több mint száz japán onomatopoeia szótárt publikáltak az elmúlt néhány évtized alatt, ez a mennyiség jól mutatja az onomatopoetikus kifejezések fontosságát és népszerűségét a japán nyelvészetben belül. Ezek között nagy számban fordulnak elő gyerekeknek vagy japán nyelvtanulóknak szánt kisebb képes szótárak is.

*terelő*k somogyi nyelvátlasza, valamint Guttman és Köbölkúti (1987) által összeállított *Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza* című munka. Kutatásunkban kizárólag a köznyelvben is rögzült onomatopoeiákkal kívánunk foglalkozni, így az imént említett két mű szóanyaga nem köszön vissza a magyar adatbázisunkban. Arra vállalkoztunk, hogy saját gyűjtésbe kezdjünk, amiben elsősorban a Zaich-féle (2006) *Etimológia szótár*⁴ (továbbiakban ESz.) anyaga nyújtott segítséget. Feltérképeztük mind a benne található címszavakat, mind pedig a címszavakhoz kapcsolódó leírásokban található származékokat, és ennek alapján állítottuk össze a vizsgálandó anyagot. Szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy csak a belső keletkezésű onomatopoeiákat vettük figyelembe, az idegen eredetűeket csupán akkor, ha a magyar onomatopoeiák szóképzésének analógiájára kerültek be a nyelvünkbe. Ezenkívül 131 onomatopoetikus kifejezést kihagytunk a kutatásunkból, mivel az ESz.-ben szereplő etimológiai magyarázat szerint, csak feltételezhetjük róluk, hogy onomatopoetikus eredetűek. Az onomatopoetikus ikerszavak esetében pedig az ESz.-ben szereplő ikerszavakhoz 37-et hozzáadtunk, mivel még ha nem is jelennek meg benne külön címszóként vagy a címszóhoz kapcsolódó származékként, az alaptagjuk igen, így onomatopoetikus eredetűnek tekinthetjük őket. Ezenkívül a tavaly (2022 novemberében) megjelent Gerstner és munkatársai által szerkesztett *Új magyar etimológiai szótár*⁵ onomatopoetikus anyagát is felhasználva onomatopoetikus gyűjtésünket ellenőriztük és kiegészítettük, így a magyar adatbázisunkat összesen 909 szó alkotja.

5. A kutatás célja és módszertana

Kutatásunkban a hagyományos megközelítésmódtól elrugaskodva tárgyaljuk a motiváltság témakörét a japán és magyar onomatopoetikus kifejezések hangzásséma alapú analízisén keresztül, mindezt úgy, hogy nem a japán és magyar onomatopoeiákban

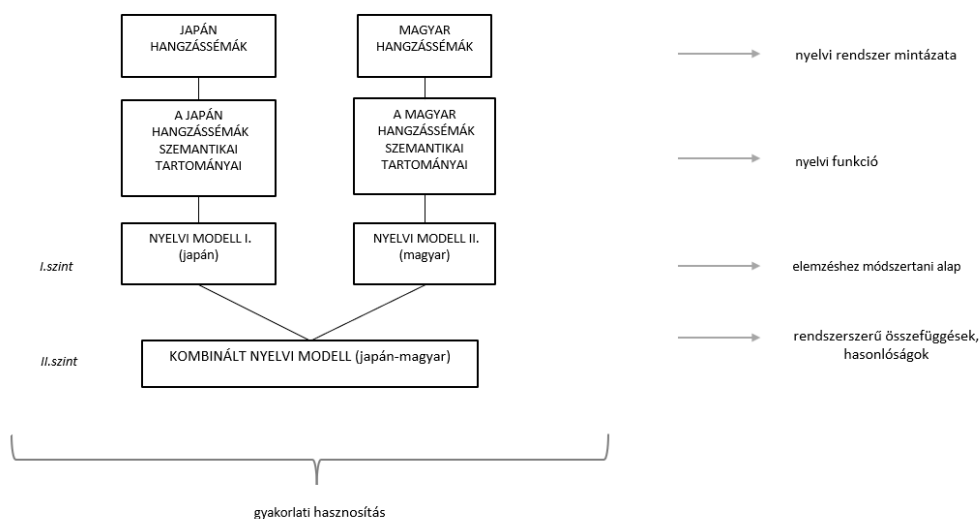
⁴ A Zaich-féle szótár a korábbi etimológiai szótárak anyagára építve a legfontosabb etimológiai tudnivalókat tartalmazza. Mivel mi a szótárt a szavak onomatopoetikus eredetének ellenőrzésére használtuk fel, és kutatásunkban nem volt szükség mélyebb etimológiai elemzésekre, így ezen szótár kielégítette igényeinket.

⁵ A *magyar nyelv történeti-etimológiai szótár* (TESz.) és az *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* (magyar etimológiai kutatásokat összefoglaló német nyelvű kézikönyv) munkákra építkező, hosszú idő után megjelent magyar nyelvű etimológiai szótár, ami elektronikusan érhető el.

megtalálható hangalaki motivációkkal kapcsolatos nyelvi adatok korrelációját keressük, azaz az egyes hangokhoz kapcsolódó jelentéseket, vagy a közös alak- és jelentéspárokat, hanem a szavak egészes struktúrájához kapcsolódó jelentéstartalmakat ragadjuk meg és vetjük össze.

Célunk, hogy bemutassuk a japán és a magyar onomatopoeitikus szócsoportha jellemző hangzássémákat (*nyelvi mintázatokat*) és ezen mintázatok által leképezett szemantikai tartományokat (*nyelvi funkciókat*), majd ezen attribútumokra támaszkodva kialakítsunk első lépésként két olyan nyelvi modellt külön-külön (*Nyelvi modell I. – japán és Nyelvi modell II. – magyar*) a két nyelvre vonatkozóan, amelyek az onomatopoeiák sajátos hangzássémái és a hozzájuk kapcsolódó jelentéstartományok (pl. tartósság, pillanatnyiság, ismétlődés stb.) alapján szerveződnek (Ábra 2. – *Kutatás I. szint*). A kapott két nyelvi modell egy olyan módszertani alapot fog képezni, amelyben a kutatásunk tárgyát képező japán és magyar onomatopoeiák külön-külön a saját nyelvi modellükön belül elemezhetők lesznek, ugyanakkor egymással egybevetethők is. Második lépésként a két nyelvi modellben szereplő szemantikai tartományokból kiindulva megrajzolunk egy olyan *Kombinált nyelvi modellt*, amely az azonos jelentéstartományú japán és magyar hangzássémákat hívatott bemutatni (Ábra 2. – *Kutatás II. szint*). Az így kikerekedő japán-magyar onomatopoeitikus hangzássémák által közvetített azonos jelentéstartományok mentén szerveződő nyelvi modellen keresztül kívánunk kapcsolatot teremteni a japán és magyar nyelv onomatopoeitikus szókinccse között, rávilágítva a köztük fennálló rendszerszerű összefüggésekre és explicitálva a köztük lévő hasonlóságokat (Ábra 2.).

Ábra 2. A kutatás felépítése és célja (a szerző ábrája)

Kutatás (analízis) menete:

1. szakasz:

- (1) az adatbázisunkban szereplő szavak közül kiválasztjuk azokat, amelyek a hangzásséma alapú megközelítésmód keretein belül alaki szempontból megfelelően tanulmányozhatók;
- (2) a két nyelvben külön-külön feltárjuk az azonos strukturális vonásokat hordozó szavakat, alapul véve az egészszleges hangalakjukat, tehát a szókezdeti, szóbelseji, szóvégi szóelemeket együttesen;
- (3) megnevezzük az egészszleges alaktani struktúrákból kiemelkedő azonos hangzásséma csoportokat, s ekképpen az onomatopoeiákat analógiásan szerveződő, homogén csoportokba soroljuk be;
- (4) górcső alá vesszük a hangzássémák által közvetített jelentéstartományokat, amelyek analízisének nem hagyjuk figyelmen kívül az onomatopoeitikus alapszók jelentéskategóriáit sem, mivel a holisztikus és dinamikus szemléletmódot követve a hangzássémák jelentését sem tekintjük abszolút jellegűnek;
- (5) mivel a morfológia és morfoszemantika területén mind a japán, mind pedig a magyar szakirodalom meghatározó kutatási eredményekkel bővelkedik, így a (2), (3) és (4) pontban felvázolt műveleteknél beemeljük mindazon kutatások eredményeit, amelyek a hangzásséma alapú vizsgálódásunk szempontjából kardinális fontossággal bírnak;

2. szakasz:

- (6) megrajzoljuk külön a japán és külön a magyar nyelvi modellt, amely két modell a hangzássémák által közvetített jelentéstartományok mentén szerveződik;
- (7) a két nyelvi modell alapján rámutatunk a japán és a magyar nyelvi rendszerben jellemző onomatopoeitikus mintázatokra, valamint a köztük fennálló hasonlóságokra és különbségekre;

3. szakasz:

- (8) megalkotjuk a japán-magyar kombinált nyelvi modellt, amely az azonos jelentéstartományok szerint szerveződő japán és magyar onomatopoeitikus hangzássémák rendszerét foglalja magában;
- (9) a nyelvi modellünk alapján ismertetjük a japán és magyar nyelv onomatopoeitikus szókincse között fennálló rendszerszerű összefüggéseket, különösen a hasonlóságokra fektetve a hangsúlyt;

4. szakasz:

(10) megfogalmazzuk javaslatainkat kutatási eredményeink gyakorlati hasznosítására.

A fentebb említett célok mellett kutatásunkban további kérdések megválaszolását is megcélizzuk:

- *Kutatás I. szintjén* (nyelvi lebontásban):

K1. Az onomatopoeiákra jellemző hangzássémák milyen szemantikai tartományokat fednek le? Ezek közül melyek a legjellemzőbbek?

K2. Léteznek-e olyan szemantikai tartományok, amelyekhez több onomatopoetikus hangzásséma típus is besorolható?

A K1 kérdést azért tartjuk fontosnak, mert kutatásunkban a japán és magyar onomatopoeiákat a hangzássémák szemantikai tartományain keresztül szándékozunk összekapcsolni, így ha mindkét nyelv esetében kimutatjuk a szemantikai tartományok fajtáit és előfordulási gyakoriságát, akkor ez egyfelől megkönnyíti a rendszerszerű összefüggések kimutatását, másfelől pedig segíti a *Kombinált nyelvi modell* (japán-magyar) megépítését.

Erre a kérdésre a válasz a *Nyelvi modell I.- és Nyelvi modell II.* –ből lesz kiolvasható.

A K2 kérdés az onomatopoetikus hangzássémák további karakterisztikáinak felkutatásában tud segíteni. Ha analízisünk eredményei alapján fel tudnánk mutatni olyan hangzásséma típusokat, amelyek egyazon nyelvi funkcióval rendelkeznek, akkor akár ez elvezethetne bennünket egy onomatopoetikus hangzássémákkal kapcsolatos új fogalom megalkotásához, pl. a hangzásséma családosulás fogalmához?

- *Kutatás II. szintjén*

K1. Hány olyan szemantikai tartomány van, amelyek a japán és a magyar onomatopoetikus kifejezések hangzássémáinál is megtalálható? És melyek ezek?

K2. Melyek azok a szemantikai tartományok, amelyekhez a legtöbb számú japán és a magyar onomatopoetikus hangzásséma sorolható be?

K3. Az azonos szemantikai tartományba sorolt japán és magyar hangzássémákat viselő onomatopoeiák szótári jelentései tematikailag mutatnak-e valamilyen hasonlóságot?

A K1 és K2 kérdés a japán és magyar onomatopoetikus nyelvi rendszer között fennálló hasonlóságokra kérdez rá, éppen ezért a válaszokat kutatásunk II. szintjén megvalósuló *Kombinált nyelvi modellünkből* fogjuk megkapni.

Az K3 kérdéssel a japán és magyar onomatopoetikus rendszer egy fontos szegmensére kérdezzük rá. Ugyanis a válasz magában rejti annak eshetőségét, hogy esetleg bizonyos japán és magyar onomatopoetikus hangzássémák nemcsak nyelvi funkciójuk tekintetében mutassanak hasonlóságot, hanem jelentésük szempontjából is, pontosabban azonos tárgykorú onomatopoetikus alapszókkal forduljanak elő.

6. Az onomatopoeiák hangzásséma alapú analíziséről

A folyamatosan változó és mindig kontextusfüggő fogalmi jelentéssel szemben (holisztikus nyelvfelfogás) a hangzássémák által hordozott jelentéstartalmak állandók, határozottan felismerhetők és kontextusfüggetlenek, és mintegy „rátelepedve” az alapszóra komponenseik által egy meghatározott szemantikai tartomány irányába módosítják azt. De fontos, hogy a hangzássémák jelentését se tekintsük zártnak és abszolút jellegűnek. Az onomatopoetikus alapszóknak is van egyfajta „hatalma”, vagyis a hangzássémák nem függetlenekedhetnek teljes mértékben az alapszók jelentéskategóriáitól, ugyanakkor nem is a hagyományos morfológia nézete szerinti alapszó jelentés-dominanciájáról van szó, vagyis arról, hogy egy képzett szó esetében mindig az alapszóé a vezető szerep.⁶ Sokkal inkább arról, hogy a hangzássémák jelentése képes némileg hozzásimulni az onomatopoetikus alapszókhöz, de ahogyan azt majd látni fogjuk, az onomatopoetikus alapszók és hangzássémák relációjában tapasztalható alapszó jelentésbesugárzás viszonylag szűk körben fejt ki a hatását. E szűk kört az onomatopoetikus kifejezések hangutánzó- és hangulatfestő szavainak jelentésköre határozza meg, más szóval a hangmegnyilvánulások, mozgással járó

⁶ Ezt nevezik alapszó jelentés-besugárzásnak, illetve irradiációnak. Zsirai az alapszó vezető szerepét a következő hasonlattal szemlélteti: „*Olyanféle eset ez, mint amikor kébbe mártott ecsettel fehér, sárga, piros vagy fekete színű lapra festünk: az eredmény nem mindig egyformán kék, hanem az alaptól függően zöld, lila vagy fekete lesz.*” (Zsirai 1945: 4).

cselekvések és „egyszerű” cselekvések, valamint különböző állapotok jelentésköre. Analízisünk során szem előtt tartva az alapszó besugárzást, a hangzássémákat az imént említett jelentéskörökre lebontva vizsgáljuk.

Mindkét nyelv adatbázisában igen nagy százalékban mutatkoztak vegyes csoportú szavak, vagyis olyan szavak, amelyek egyszerre sorolhatók be a hangutánzók és a hangulatfestők csoportjába is. Az onomatopoetikus hangzássémákat megcélzó vizsgáldásunk szempontjából a hangutánzó és hangulatfestő között létező átmeneti sáv nem okoz problémát, mivel ahogyan a fentiekben is említettük a hangzásséma csoportok felállítása után az általuk kifejezett jelentéstartományok megállapításánál nem a hangutánzó és hangulatfestő csoportosítást használjuk, hanem az azokon belül megtalálható hangmegnyilvánulás, a mozgás-cselekvés és az állapot jelentéskörökből indulunk ki.

A japán onomatopoeiák analízisének két (alap) komponenssel dolgoztunk, az egyik a mōrából való kiindulás, a másik Waidától (1984) származó onomatopoetikus márkercsoport (öt márkerral), továbbá még figyelembe vettük a nyelvész körökben vita tárgyát képező *i*-t mint márkert, mivel találtunk olyan szavakat, amelyeknél *i*-vel kombinálódó azonos alaktani mintázat volt kimutatható.

A magyar adatbázis analízise során három elemből indultunk ki, ezek a szótagszám, a szóbelseji gemináta és a szóvégződés. Ez utóbbi vált az analízis egyik központi kérdésévé, mert a magyar nyelv onomatopoetikus szókincsének nagy részét igék képezik (adatbázisunkban szereplő szóadat 73,4%-a ige, 668 szó), és az igék esetében a szóvégzések mindig meghatározó jellegűek.

7. A kutatás jelentősége és főbb eredményei

A dolgozat legfontosabb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

A dolgozat részletes áttekintést nyújt a motiváltság témaköréhez tartozó hangszimbolizmusról, a hangszimbolizmus kutatási irányvonalairól és keretein belül folytatott legfontosabb vizsgálatokról mind a japán, mind pedig a magyar nyelvre vonatkozóan.

Behatóan foglalkozik a japán és magyar onomatopoeiák alaktanával, általános képet festve keletkezésükről, változásukról és a legmeghatározóbb alaktani jellegzetességükről. Az alaktani jellegzetességeknél a fonotaktikai szabályokra fókuszál, emellett a japán nyelv esetében az onomatopoetikus márkerekre, a magyar nyelv esetében pedig a képzőkre tér ki részletesen, mivel a hangzásséma alapú analízisnél ezek azok az attribútumok, amelyek túlnyomó többségben előtérbe kerülnek.

A dolgozat elméleti része mélyrehatóan ismerteti a hangzásséma alapú vizsgálódás elméleti kiindulópontját, különös hangsúlyt fektetve a hangzásséma és a mentális lexikon, a hangzásséma és a hagyományos morfológia, valamint a hangzásséma és a jelentés kapcsolatára.

Nyelvi modellek megrajzolásával prezentálja külön a japán nyelvi rendszer és külön a magyar nyelvi rendszer onomatopoeiáira vonatkozó, analógián alapuló szerveződését és működését (*Nyelvi modell I.* és *Nyelvi modell II.*). A modellek az onomatopoetikus szócsoportha jellemző hangzássémák és ezen mintázatok által leképezett szemantikai tartományok szerint szerveződnek. A dolgozat ezt követően elénk tárja a két nyelvi modell alapján megalkotott *japán-magyar kombinált nyelvi modellt* (*Kombinált nyelvi modell*), amely az azonos jelentéstartományok szerint szerveződő japán és magyar onomatopoetikus hangzássémák rendszerét foglalja magában.

A dolgozat a japán onomatopoetikus nyelvi modell alapján (*Nyelvi modell I.*) a következő eredményeket mutatja be:

1. A japán onomatopoeiák 17 jellegzetes hangzásséma típusba sorolhatók, és ezekhez összesen 24 jelentéstartomány tartozik (ebből kettő kétszer fordul elő). A japán nyelvi modellünket a *Függelékben* szereplő Ábra 1. mutatja be.
2. Az első négy legjellemzőbb hangzásséma típus a CVCV-CVCV, a CVCVQ, a CVCVRi és a CVCVN. A szavak 57,9%-át fedik le. A hozzájuk tartozó szemantikai tartományok pedig a következők:
 - a CVCV-CVCV hangzássémához tartozó: rendszerességet kifejező ismétlődés, rendszertelenséget kifejező ismétlődés, tartósság–folyamatosság;
 - a CVCVQ hangzássémához tartozó: egyszerűség–nagy intenzitás, pillanatnyiség, hirtelen bekövetkező állapotváltozás;

- a CVCVRi hangzássémához tartozó: csökkenő hanghatás rezonálás nélkül, eredményesség–szabadabb/nyugodtabb érzet, valamilyen állapotba kerülés;
- a CVCVN hangzássémához tartozó: intenzitás-különbség, lendületesség–eredményes befejeződés, negatív érzelmi állapotba kerülés.

3. Összesen öt olyan szemantikai tartomány létezik, amely alá nem csak egy hangzásséma típus sorolható. Ezek a következők:

- *megnövekedett intenzitást* kifejezők a CVR, a CVRQ és a CVCVRQ hangzássémák, abban az esetben, ha hangot megjelenítő onomatopoeitikus alapszóknál fordulnak elő;
- *intenzitást kifejezők* a CVQCVN és a VCV-VCV mintázatok, abban az esetben, ha állapotot kifejező onomatopoeiáknál jelentkeznek;
- *rendszerességet kifejező ismétlődést kifejezők* a CVCV-CVCV, a CVR-CVR, a CVN-CVN, a CVQ-CVQ és a CVCVN-CVCVN sémák, abban az esetben, ha hangra és mozgás-cselekvésre vonatkoznak, ez alól kivételt képez a CVR-CVR, amely csak a hangot kifejező szavaknál tölti be ezen nyelvi funkciót;
- *rendszeretelenséget kifejező ismétlődést jelölők* a CVCV-CVCV, a CVR-CVR, a CVN-CVN, a CVQ-CVQ és a CVCVN-CVCVN, abban az esetben, ha hangra és mozgás-cselekvésre vonatkoznak, ez alól kivételt képez a CVR-CVR, amely csak a hangot kifejező szavaknál tölti be ezen nyelvi funkciót;
- *tartósság–folyamatosságot* jelölő a CVCV-CVCV és a CVR-CVR séma, a CVCV-CVCV hangokat, mozgás-cselekvést és állapotot kifejező onomatopoeiáknál is közvetítheti ezt a jelentést, a CVR-CVR csak mozgás-cselekvést kifejezőknél.

A dolgozat a magyar onomatopoeitikus nyelvi modell alapján (*Nyelvi modell II.*) pedig a következő eredményeket mutatja be:

4. A magyar onomatopoeiák 18 hangzásséma típusba csoportosíthatók, amelyekhez 16 jelentéstartomány kapcsolódik (közülük kettő kétszer és egy háromszor fordul elő). A magyar nyelvi modellünket a *Függelékben* szereplő Ábra 2. mutatja be.

5. Az első négy legjellemzőbb hangzásséma típus a CVC:(an/ant/en/ent/int), a CVC(og/eg/ög/ag), a CVC:(og/eg/ög/ag) és a CVC:. A szavak 40,6%-át fedik le. A hozzájuk tartozó szemantikai tartományok pedig a következők:

- a CVC:(an/ant/en/ent/int) hangzássémához tartozó: egyszeriség–nagy intenzitás, pillanatnyiség, hirtelen valamilyen állapotba kerülést kifejező;
- a CVC(og/eg/ög/ag) hangzássémához tartozó: rendszerességet kifejező ismétlődés, rendszertelenséget kifejező ismétlődés, tartósság–folyamatosság;
- a CVC:(og/eg/ög/ag) hangzássémához tartozó: rendszerességet kifejező ismétlődés, rendszertelenséget kifejező ismétlődés, tartósság–folyamatosság, nagy intenzitás;
- a CVC: hangzássémához tartozó: nagy intenzitás–kitörő hang.

6. A magyar onomatopoeiáknál összesen hat olyan szemantikai tartomány létezik, amely alá nem csak egy hangzásséma típus sorolható. Ezek a következők:

- *egyszeriség–nagy intenzitás* szemantikai tartományt hordozók a CVCC(ít) és a CVC:(an/ant/en/ent/int) hangzássémák abban az esetben, ha hangot megjelenítő onomatopoeiáknál fordulnak elő;
- *pillanatnyiséget* kifejezők a CVCC(ít) és a CVC:(an/ant/en/ent/int) mintázatok, abban az esetben, ha mindkettő kizárólag mozgást-cselekvést kifejező onomatopoeiáknál jelentkeznek;
- *kitörő hangot* kifejezők a CVC, a CV, a CVCC(an/ant/en/ent), a CVC(dul/dül) és a CVC: mintázatok, hangot visszaadó onomatopoeiáknál jelentkeznek (a CVC:-nél a kitörő hanghoz még hozzá kapcsolódik a *nagy intenzitás* szemantikai tartomány is);
- *rendszerességet kifejező ismétlődést* közvetítők a CVC(og/eg/ög/ag), a CVCC(ol/el/öl/él), a CVC(gat/get), a CVCC(og/eg/ög), a CVCV(rog/reg/rög), a CVC(ol/el/öl) és a CVC:(og/eg/ög/ag) sémák (az első három mintázat hangot megjelenítő és mozgás-cselekvést kifejező szavaknál is előfordulhat, a többi viszont kizárólag valamilyen hangeffektust megjelenítőknél);
- *rendszertelenséget kifejező ismétlődést* közvetítők a CVC(og/eg/ög/ag), a CVCC(ol/el/öl/él), a CVC(gat/get), a CVCC(og/eg/ög), a CVCV(rog/reg/rög), a CVC(ol/el/öl) és a CVC:(og/eg/ög/ag) hangzássémák;
- *tartósság–folyamatosságnál* szintén e hét hangzásséma típussal találkozhatunk, amelyekhez csatlakozik még a CV(ng) mintázat.

A két modellel két olyan módszertani alapot hoztunk létre, amelyekben a kutatásunk tárgyát képező japán és magyar onomatopoeiák külön-külön a saját nyelvi modellükön belül elemezhetők, ugyanakkor egymással is egybevetethetők.

A *Nyelvi modell I.* és a *Nyelvi modell II.* egybevetésének eredményeképp megállapítottuk, hogy (1) a japán nyelv onomatopoeiái sokkal inkább rendszerezhetők (hangzásséma típusokba), mint a magyar nyelv onomatopoeiái; (2) a japán nyelvénél egy-egy hangzásséma típus hangoknál, mozgás-cselekvésnél és állapotszóknál is megmutatkozik, a magyarban túlnyomó többségben hangutánzóknál; (3) a japán nyelvben a hangzássémák több jelentéstartományt fednek le; (4) a japán nyelv onomatopoetikus hangzássémái sokkal komplexebb jelentéseket közvetítenek; (5) a hangok esetében mindkét nyelv hangzássémái igen sokszínű jelentéstartomány halmazzal rendelkeznek; (6) a japán onomatopoetikus hangzássémák a *végponttal rendelkező, tartósságot kifejező* jelentéstartományt, a magyar onomatopoetikus hangzássémák pedig a *végponttal rendelkező, pillanatnyiságot kifejező* jelentéstartományt képesek sokoldalúbban megjeleníteni.

A japán és magyar onomatopoetikus hangzássémák rendszerét magában foglaló, és azok által jelölt azonos jelentéstartományok mentén szerveződő *Kombinált nyelvi modell* felállításával létrehoztunk egy olyan tartományt, amelyben a két nyelv onomatopoeiái mindenféle strukturális különbségek ellenére összekapcsolhatók (a hangzássémák által közvetített jelentések nyelvtől függetlenül jelen vannak a beszélők (érzés)világában). A *Kombinált nyelvi modellen* keresztül szemléltettük a két nyelv onomatopoeiái között fennálló rendszerszerű összefüggéseket, szabályosságokat és szemantikai azonosságokat. A *Kombinált nyelvi modellünket* a *Függelékben* szereplő Ábra 3. mutatja be.

A modellünk nyolc szemantikai tartományra épül, ezek a *valamilyen állapotba kerülés, a megnövekedett intenzitás, a hirtelen bekövetkezett állapotváltozás, az egyszerűség–nagy intenzitás, a pillanatnyiság, a rendszerességet kifejező ismétlődés, a rendszertelenséget kifejező ismétlődés* és a *tartósság–folyamatosság*. Ez a szemantikai sokféleség arra mutatott rá, hogy a két nyelv onomatopoetikus rendszere között kialakított kapcsolat nemcsak egy kis szűk sávot fed le, hanem változatos szemantikai dimenziók mentén valósul meg. Más szóval a két nyelv onomatopoetikus hangzásséma-rendszere még ha teljesen eltérő nyelvi struktúrákkal is, de több (konkrétan nyolc) azonos nyelvi funkcióval működik.

A nyolc szemantikai tartományhoz összesen 21 hangzásséma típus tartozik, amelyek közül tíz a japán és tizenegy a magyar onomatopoeiákhoz sorolható. A japán hangzásséma

típusokból a CVCV_Ri, a CVRQ, a CVCVRQ, a CVQ, a CVCVQ, a reduplikáció útján keletkezett csoportból pedig a CVCV-CVCV, a CVR-CVR, a CVN-CVN, a CVQ-CVQ és a CVCVN-CVCVN jelenik meg. A magyar hangzásséma típusokból a CVC:(ad/ed/aszt/eszt), a CV(ít), a CVC:(an/ant/en/ent/int), a CVC(og/eg/ög/ag), a CVCC(og/eg/ög), a CVCV(rog/reg/rög), a CVCC(ol/el/öl/él), a CVC(ol/el/öl), a CVC(gat/get), a CVC:(og/eg/ög/ag) és a CV(ng) szerepel.

A *Kombinált nyelvi modellünk*ből kiolvasható az is, miszerint a rendszerességet és a rendszertelenséget kifejező ismétlődés két szemantikai tartománynak kitüntetett szerepe van mindkét nyelv onomatopoeiáinál, ugyanis mind a japán, mind pedig a magyar nyelv oldaláról a legtöbb számú hangzásséma ebbe a két típusba tartozik. A japán nyelvnél öt különböző típus, a magyarnál hét mintázat jelenik meg. Erre a jelenségre vezettük be a *hangzásséma családosulás* fogalmát, vagyis amikor egy-egy jelentéstartományhoz több hangzásséma típus is besorolható.

A Kombinált nyelvi modellünket a *Függelékben* szereplő Ábra 3. mutatja be.

Kutatási eredményeink rávilágítottak arra is, hogy a japán és magyar onomatopoetikus hangzássémák nemcsak nyelvi funkciójuk tekintetében mutathatnak hasonlóságot, hanem az ezekhez a hangzássémákhoz kapcsolódó onomatopoetikus szavak tematikai jelentése szempontjából is felfedezhetők közös pontok. Más szóval előfordulnak olyan esetek, amikor az azonos jelentéssel bíró japán és magyar hangzássémák azonos jelentésű, illetve tárgykörű onomatopoeiáknál jelentkeznek.

Az analógiásan szerveződő nyelvi koncepcióra építkező, hangzásséma alapú megközelítést alkalmazó, mélyreható komparatív elemzés a témában még nem született, ezért ez a munka úttörő jellegűnek tekinthető. Az eredményeink és nyelvi modelljeink nemcsak a nyelvészet határain belül gazdagítják az onomatopoetikus irodalmat, hanem más (tudomány)területek hasznára is válhat. Mivel vizsgálódásunk középpontjában az onomatopoeiák azon komplex jelentéseire fektettük a hangsúlyt, amelyek mélyen megbújnak az onomatopoetikus kifejezések egészleges hangtani struktúrái mögött, és amelyeket valójában csak az anyanyelvi beszélők éreznek/értenek meg igazán, így úgy gondoljuk, hogy kutatási eredményeinknek elsősorban a japán mint idegennyelv-oktatásban van/lesz gyakorlati haszna.

8. Javaslat a kutatási eredményeink gyakorlati hasznosítására

Sokszor találkozunk olyan nézetekkel, miszerint a japán nyelvtanárok olykor-olykor szinte lehetetlen küldetesként tekintenek e szócsoport oktatására (Hasada 1994), ami elsősorban a jelentésük komplexitásából fakad. A komplexitás alatt itt azt értjük, hogy vannak köztük több jelentéssel rendelkezők, de még inkább arra, hogy az egészes hangtani struktúrájukhoz kapcsolódik valamilyen jelentéstöbblet (szemantikai tartomány), amit csak a japán anyanyelvűek, illetve a japán nyelvi környezetben szocializálódó személyek képesek megérteni.

Ahhoz, hogy a japán nyelvet tanulók is tisztában lehessenek ezen szavak hangalak együttese mögött mélyen megbújó jelentésárnyalatokkal, úgy gondoljuk, hogy az onomatopoeiák tanítása során különös figyelmet kell szentelni az onomatopoeiákra jellemző fonológiai és morfológiai szabályszerűségekre és a dolgozatunkban bemutatott, jellegzetes szemantikai tartományokat hordozó hangzássémákra. Ha a nyelvtanulóknak tudatosítjuk és explicit módszer(ek) segítségével megtanítjuk az onomatopoeiák alaki jellemzőit (hangzássémáit) és a hozzájuk kapcsolódó jelentéstartományokat (*Nyelvi modell I.*), akkor egy olyan „segédeszközt” adunk a kezükbe, amely segítségével megérthetik ezen szavak jelentésének komplexitását, illetve újjal való találkozáskor, még ha néha csak a spekuláció szintjén is, de következtethetnek az azokhoz kapcsolódó jelentésekre/jentéstartományokra. Ugyanakkor a magyar anyanyelvűek is megismerhetik nyelvük onomatopoetikus rendszerének működését (*Nyelvi modell II.*), továbbá megismerkedhetnek azzal is, hogy az onomatopoetikus kifejezések esetében a japán és a magyar beszélők milyen strukturális elemeket használnak egyazon jelentéstartomány kifejezésénél (*Kombinált nyelvi modell*). Több felmérés is alátámasztja azon állításunkat, miszerint az onomatopoeiák esetében különös figyelmet kell szentelni az onomatopoeiák alaktani jellegzetességeire (esetünkben a náluk fellelhető hangzássémákra és az általuk közvetített jelentéstartományokra), mert nagy segítséget nyújthatnak ezen kifejezések mélyebb megértésében.⁷

⁷ Például Yang és munkatársai (2015), Nakata (2017) felméréseinek eredményei mutattak arra rá, hogy a nyelvtanulókat segíti az onomatopoeiák megértésében, ha explicit módon tudatosítják ezen szócsoport morfoszemantikai sajátosságait.

9. Kitekintés

A kutatás korpuszát képező két adatbázis a köznyelvben rögzült kifejezéseket ölelte fel, így terveink között szerepel a jelenlegi kutatásunkat a tájnyelvi onomatopoeiákra is kiterjeszteni, hiszen ezáltal szélesebb körű képet kaphatunk arról, hogy a japán, illetve a magyar beszélők fejében *még* milyen onomatopoetikus mintázatok léteznek, egyáltalán felfedezhetők-e különbségek a köznyelvi és a tájnyelvi kifejezések mintázatai között, és ha igen, akkor a tájnyelvi milyen szabályosságok és hasonlóságok alapján szerveződnek.

A tézishez felhasznált irodalom jegyzéke

- Akita K. 2009. *A Grammar of Sound-Symbolic Words in Japanese: Theoretical Approaches to Iconic and Lexical Properties of Mimetics*. Ph.D. dissertation, Kobe University.
- Bárczi G. 2001. *A magyar szókincs eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Benő A. 2004. *A kölcsön szó jelentésvilága. A román–magyar nyelvi érintkezés lexikai-szemantikai kérdései*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Benő A. 2013. Hangzásséma és analógia. In: Kádár E., Szilágyi N. S. (szerk.) *Analógia és modern nyelvtudomány*. Kolozsvár: Erdélyi-Múzeum-Egyesület. 42–50.
- Benő A., Szilágyi N. S. 2015. Hangzásséma és motiváltság a hangutánzó és hangulatfestő igéink körében. In: Kádár E., Szilágyi N. S. (szerk.): *Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. Kolozsvár: Erdélyi-Múzeum-Egyesület. 43–56.
- Cseresnyési L. 2020. *Könyv a japán nyelvről – Bevezetés a japán nyelvészetbe*. Kossuth Kiadó.
- Domokos P. 1970. Egy sajátos szócsoporthoz tartozó keletkezésmódjáról. *Magyar Nyelv* 66. évf. 294–300.
- Fehér K. 2008. Grammatika és hangsorminta. *Magyar Nyelvjárások* 46. évf. 21–54.
- Hamano Sh. 1998. *The Sound-Symbolic System of Japanese*. Stanford: CSLI Publications.
- Hasada R. 1994. *The Semantic Aspects of Onomatopoeia: Focusing on Japanese Psychomimes*. Australian National University.
- Juhász J. 1996. A magyar onomatopoezis történetéhez. *Magyar Nyelv* 92. évf. 2. sz. 174–181.

- Kadooka K. 2007. *Nihongo onomatope goi ni okeru keitaiteki oninteki taikesei nitsuite / A japán onomatopoeiák morfológiai és fonológiai rendszere/*. Tokyo: Kuroshio Shuppan.
- Kindaichi H. 1978. Giongo, gitaigo gaisetsu /A hangutánzó és hangulatfestő szavak áttekintése/. In: Asano Ts. (szerk.) *Giongo, gitaigo jiten, /A hangutánzó és hangulatfestő szavak szótára/*. Tokyo: Kadokawa, 3–25.
- Kiss J. 1974a. Miscellanea onomatopoetica. *Magyar Nyelv* 70. évf. 4. sz. 444–451.
- Labádi G., Saarinen S. 1990. Magyar és finn hangutánzó-hangfestő igék. *Magyar nyelv* 89. évf. 192–209.
- MacWhinney, B. 2003. A nyelvfejlődés epigenezise. In: Pléh Cs., Kovács Gy., Gulyás B. (szerk.) *Kognitív idegtudomány*. Budapest: Osiris. 505–527.
- Masamune M. 1990. Giseigo, gitaigo nitsuite no kenkyū /A hangutánzó és hangulatfestő szavak vizsgálata/. *Hokuriku Daigaku Kiyō* Vol. 14. 43–56.
- Pelczéder K. 2005. Onomatopoetikus eredetű növénynevek. In: Révay V. (szerk.) *Nyelvészeti tanulmányok. Simonyi-émlékiülés 2003. Iskolakultúra-könyvek* 27. 85–109.
- Sz. Bakró Nagy M. 1984. Hangulatfestés és jelentésváltozás. *Nyelvtudományi Közlemények* 86. köt. 124–131.
- Székács A. 1994. Japán és magyar hangutánzó és hangfestő szavak összehasonlító vizsgálata. *Mai Magyar Japanológia* 3. évf. 1. sz. 9–11.
- Székely Zs. 2013. Az önkényes motivált nyelvi jelekről. In: *PhD konferencia 2013*. Debrecen: Balassi Intézet. 286–293.
- Székely Zs. 2015. A motiváció kérdése a nyelvészetben. Kutatási irányok és eredmények. In: Kádár E., Szilágyi N. S. (szerk.) *Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. Kolozsvár: Erdélyi-Múzeum Egyesület. 11–22.
- Szilágyi N. S. 2004. *Elmélet és módszer a nyelvészetben különös tekintettel a fonológiára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szilágyi N. S. 2013. A mi (rend)szertelen nyelvünk. Egy analógiás nyelvtan vázlata. In: Kádár E., Szilágyi N. S. (szerk.) *Analógia és modern nyelvtan*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 253–263.
- Szilágyi N. S. (2015): Hangulatfestés – de mit is festünk? In: Kádár E., Szilágyi N. S. (szerk.) *Motiváltság és nyelvi ikonicitás*. Kolozsvár: Erdélyi-Múzeum Egyesület. 23–42.
- Tamori I., Schourup, L. 1999. *Onomatope: keitai to imi /Az onomatopoeiák alaktana és jelentéstana/*. Tokyo: Kuroshio Shuppan.

- Waida T. 1984. English and Japanese Onomatopoeic Structures. In: *Bulletin of Osaka Women's University, Studies in English* Vol. 36. 55–79.
- Zsirai M. 1945. Alapszó-besugárzás a szóképzésben. *Magyar Nyelv* 41. évf. 1–11.
- Yang, S., Hashimoto, T., Li, G., & Li, X. Y. 2015. Learning system for Japanese onomatopoeia's nuance through creation task, *JSAI* Vol. 30. 331–339.

Internetes forrás:

- Akita K. 2016. *Grammatical and functional properties of mimetics in Japanese*.
[file:///C:/Users/Veronika/Downloads/Akita2017GJM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Veronika/Downloads/Akita2017GJM%20(1).pdf) (Utolsó letöltés 2023.02.02.)
- Akita K, Dingemanse, M. 2019. *Ideophones (Mimetics, Expressives)*. Oxford Research Encyclopedia of Linguistics.
<https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-477> (Utolsó letöltés 2023. 04.04.)
- Nakata, K. 2017. *Explicit teaching of Japanese mimetic words using voicing, gemination, and reduplication rules*. Dissertation, University of Kansas.
https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/26342/Nakata_ku_0099D_1523_6_DATA_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Utolsó letöltés 2022. 11.03.)

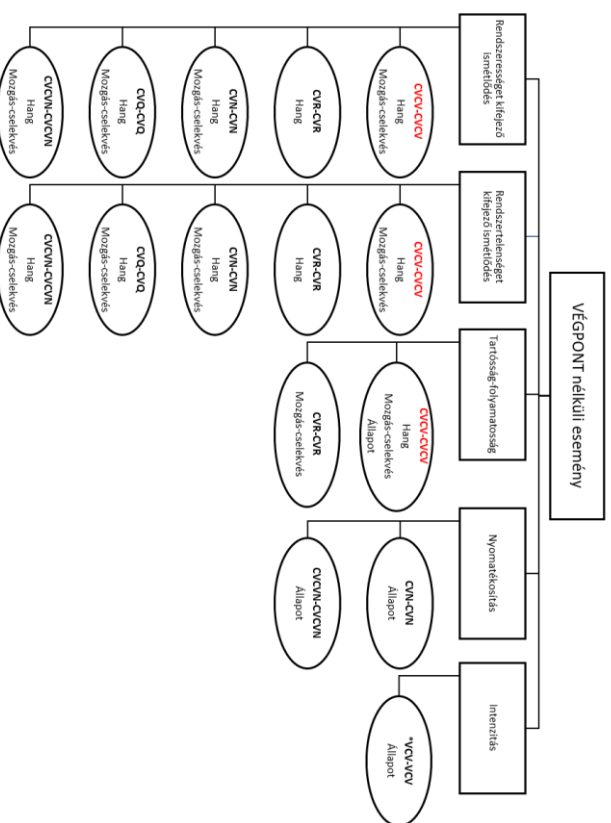
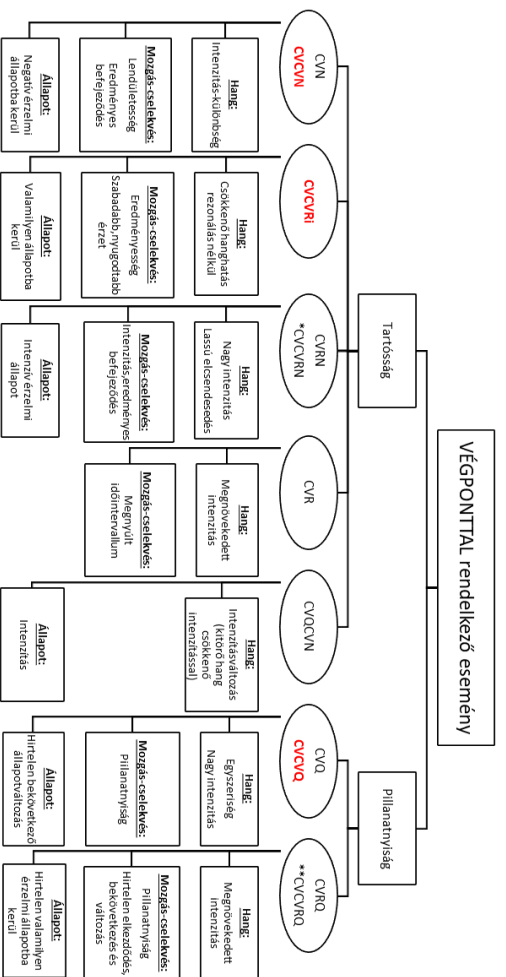
Nyelvatlasz:

- Balogh L., Király L. 1976. *Az állathangutánzó igék, hívogatók és terelők somogyi nyelvatlasza*. Akadémia Kiadó.
- Guttman M., Köbölküti K. 1987. *Hangutánzó igék vasi és muravidéki atlasza*. Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Szótár:

- Atoda T., Hoshino K. 1995. *Giongo, gitaigo tsukaikata jiten /Szótár a hangutánzó és hangulatfestő szavakról és használatukról/*. Tokyo: Sōsakusha Shuppan.
- Benkő L. (szerk.). 1967-1976. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, I-III. kötet. Budapest: Akadémiai.
- Benkő L. (szerk.). 1992. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gerstner K. et al. (szerk.) 2022. *Új magyar etimológiai szótár*. (elektronikus szótár)
<https://uesz.nyttud.hu/index.html> (Utolsó letöltés 2023.05.30.)
- Zaich G. (szerk.) 2006. *Etimológiai Szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Ábra 1. Nyelvi modell I. – A japán onomatopoeiák hangzássémái és hangzássémáink szemantikai tartományai

*CVCVRN állapotot kifejező szavaknál nem fordul elő
 **CVCVRQ a mozgás-cselekvést kifejező szavaknál előforduló jelentése: hirtelen elkezdődő, hosszabb lefolyású esemény;
 piros kiemeléssel a leggyakrabban előforduló hangzássémák

Az értekezés témájával kapcsolatos publikációk

Samu V. 2013. A japán hangutánzó és hangulatfestő szavak fordítási stratégiáinak vizsgálata kognitív nyelvészeti diszkurzusban. In: Berényi J. (szerk.) *Tudományos Diszkurzusok*. Újvidék: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács. 116–124.

Samu V. 2015. A magyar és japán nyelv találkozása a kultúraspecifikus szavak fordításának tükrében. In: Farkas I., Sági A. (szerk.) *Kortárs Japanológia I*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 121–130.

Samu V. 2018. Az onomatopoeiák oktatása a japánban mint idegen nyelvben. In: Beke O., Borsos É. (szerk.) *Módszertani Közlöny*. Szabadka: Grafoprodukt. 139–152.

Samu V. 2019. A japán onomatopoeiák morfoszemantikai vizsgálatának alkalmazása a japánban mint idegennyelv-oktatásban. In: Beke O., Borsos É. (szerk.) *Módszertani Közlöny*. Szabadka: Grafoprodukt. 150–165.

Samu V. 2019. A reduplikáció szemantikai funkcióinak vizsgálata a japán és magyar onomatopoeiák tükrében. In: Farkas I., Sági A. (szerk.) *Kortárs Japanológia III*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 153–172.

Samu V. 2022. A művészet mint eszköz a japán onomatopoeiák tanításában – Tanítsunk japán onomatopoeiákat a Moko mokomokoval – In: Beke O., Grabovec B. (szerk.) *Módszertani Közlöny*. Szabadka: Grafoprodukt. 52–63.

Samu V. (2022): Miben rejlik az onomatopoetikus kifejezések művészi ereje? A japán onomatopoeiák a gyermekirodalomtól az (audio)vizuális művészetekig. In: Farkas I., Doma P. (szerk.) *Kortárs Japanológia IV*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 86–102.

Az értekezés témájával kapcsolatos konferencia-előadások

Samu V. 2012. *A japán hangutánzó szavak vizsgálata párhuzamos szépirodalmi korpuszon*. Elhangzott: 11. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. Szabadka, 2012. november 16-18.

Samu V. 2013. *A japán hangutánzó és hangulatfestő szavak fordítási stratégiáinak kognitív nyelvészeti megközelítése*. VIII. Japanológiai konferencia. Károlis Gáspár Református Egyetem, Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézete, Japanológia Tanszék. Budapest, 2013. április 22.

Samu V. 2013. *A magyar és japán nyelv találkozása a reáliák fordításában*. Elhangzott: 12. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia. Újvidéki Egyetem, Technológiai Kar. Újvidék, 2013. november 15-17.

Samu V. 2013. *A nevetés hangját reprodukáló japán hangutánzó szavak pszicholingvisztikai megközelítése*. Elhangzott: Languages and cultures in time and space 3. University of Novi Sad, Faculty of Philosophy. 16th November, 2013.

Samu V. 2014. *A magyar és japán nyelv találkozása a kultúraspecifikus szavak fordításának*

tükrében. Elhangzott: Jubileumi konferencia. Károli Gáspár Református Egyetem, Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézete, Japanológia Tanszék. Budapest, 2014. október 15.

Samu V. 2015. *Fókuszban a japán onomatopoeiák*. Elhangzott: KRE, ELTE és a Japán Alapítvány közös rendezvényén. ELTE, 2015. november 16.

Samu V. 2016. *Miben különböznek az onomatopoetikus kifejezések a többi szócsoporttól? Kukkantsunk bele a "fekete dobozba"*. Elhangzott: Fordítás, és nem fordítás (fordítói workshop/konferencia). Károli Gáspár Református Egyetem, Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézete, Japanológia Tanszék. Budapest, 2016.03.18.